

Kwetsbare
kieuitsbloem lonkt
naar hommels

Knipperlichtje *in het veld*

Ooit was de kievitsbloem rondom de Overijsselse provinciehoofdstad Zwolle net zo gewoon als pakweg de paardenbloem. Tegenwoordig is het een zeldzaamheid die tot de verbeelding spreekt. De lampionbloeiërs trekken elk vroege voorjaar hordes liefhebbers naar de drassige weilanden langs de Vecht, het Zwarte Water en de IJssel.

Tekst **WIM EIKELBOOM - RIVIERVERHALEN** | Fotografie **WIENEKE DE LEEUW EN WIM EIKELBOOM**

Kievitsbloemen staan niet alleen in weilanden, maar groeien ook in bosjes langs de Vecht en het Zwarte Water. En het is opvallend dat op zulke plekken vaak wat grotere kievitsbloemen voorkomen. “Daar is de grond wat voedselrijker en dat levert steviger bloemen op”, zegt Albert Corporaal.

Boswachter Jeroen Bredenbeek neemt even poolshoogte om te zien of de mensen op de paden blijven. Hij tuurt over natuurgebied De Brommert, waar een wandelroute is uitgezet. Er zijn altijd wel telelensdragers die bordjes negeren en de weilanden in banjeren. Ook langs het kievitsbloemenpad in Wilsum bij de IJssel zijn aan weerszijden touwen gespannen, om bezoekers duidelijk te maken dat ze respect moeten tonen voor de bloeiende natuur.

Het is een groot contrast met vijftig tot honderd jaar geleden. In die tijd plukten mensen massaal kievitsbloemen voor op de vaas. “De kinderen die naar de drassige bloemenlandjes trekken aan de rand van de stad, komen met grote bossen terug”, schrijft de Zwolse natuurbeschermer Eli Heimans in 1898 in het tijdschrift *De Levende Natuur*. Het is herkenbaar voor Jan Beumer (74), die opgroeide langs de Overijsselse Vecht bij Haerst. “Als kind plukte ik hele bossen voor mijn moeder. Voor ons was dit een hele normale en veel voorkomende voorjaarsbloem.”

Afgewezen minnaars

Hoe komt de wilde kievitsbloem aan zijn naam? Sommigen zien in het geblokte motief en de vorm een kievitsei. Maar daarvoor heb je vrij veel verbeelding nodig. Waarschijnlijker is dat de naam te danken is aan het tijdstip van bloei: als de kievit begint met nestelen, begint de kievitsbloem te bloeien. In Overijssel heet de kievitsbloem wilde tulp. Duitsers spreken van Schachblume, omdat de vierkante vlekken op de hangende bloem aan een schaakbord doen denken. Fransen zien er een dambord in en spreken daarom van Damier. De Latijnse naam fritillaria is afkomstig van het Latijnse woord fritillus, dat dobbelbeker betekent en verwijst naar de vorm van de bloemkelk, een omgekeerd dobbelbekertje. In het Engels wordt de kievitsbloem Snaked Head genoemd, slangenhoofd.

Dat verwijst naar de vorm van de stengel, die zich als een slang opricht. In de bloem-symboliek – de zogeheten floriografie – verwijst de kievitsbloem naar hardnekkige maar afgewezen minnaars.

De Brommert is het grootste kievitsbloemenreservaat van ons land met naar schatting twaalf miljoen bloemen.

Vandaag de dag is dat wel anders. De kievitsbloem stond op het punt om kopje onder te gaan in Nederland. Hij verdween op tal van plekken door stadsuitbreiding, de komst van industrieterreinen en door andere veranderingen in het landschap en de landbouw. Afgelopen jaren is alles op alles gezet om een gespreid bedje te maken voor deze kleiminnende lampionbloeiërs, die zich in april zo'n drie weken uitbundig laten zien en daarna weer in hun schulp kruipen.

Icoonsoort

Overijssel is nog altijd topscorer kievitsbloemen. Tegenwoordig is het een iconsoort van de natuurbescherming in deze provincie. Zoals de otter uithangbord is voor de verbeterde waterkwaliteit, zo zegt de aanwezigheid van de kievitsbloem veel over de kwaliteit van natuurlijke hooilanden. "Daarom zetten we in op herstel van

Door de gebogen,
bungelende vorm
combineert
de kievitsbloem
schoonheid met
nederigheid

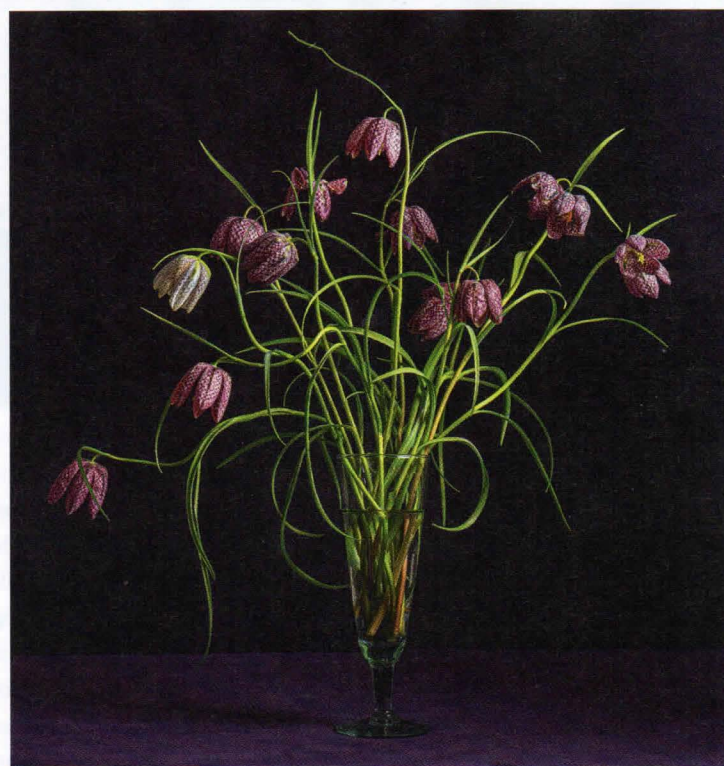
In een studio waar het licht uit was, deed Albert Corporaal bij toeval een ontdekking: "We zagen lichtweerskaatsing aan de binnenkant van de bloem; een knipperlicht waarmee hommels worden gelokt."

kievitsbloemvegetaties", zegt boswachter Bredenbeek. "In hooilanden waar de kievitsbloem het naar zijn zin heeft, zie je een rijkdom die je niet in gewone weilanden aantreft: gulden boterbloem, wilde margriet, knoopkruid, grote pimpernel, veldlathyrus, wilde peen, kale vrouwenmantel en noem maar op."

Albert Corporaal (69) uit Hasselt gaat het om die ene bloem met paarse pracht. Al vijftig jaar maakt hij er studie van. De kievitsbloem is geen makkelijke gast, maar misschien spreekt hij daarom zo tot de verbeelding. Door de gebogen, bungelende vorm combineert de kievitsbloem schoonheid met nederigheid. Tegelijk is het een veeleisend plantje dat hoge eisen stelt aan de plek waar hij groeit: op kleiige bodems langs rivieren en vaarten die regelmatig maar niet te vaak onder water lopen. Als de waterhuishouding niet op orde is, geeft de kievitsbloem geen sjoegie.

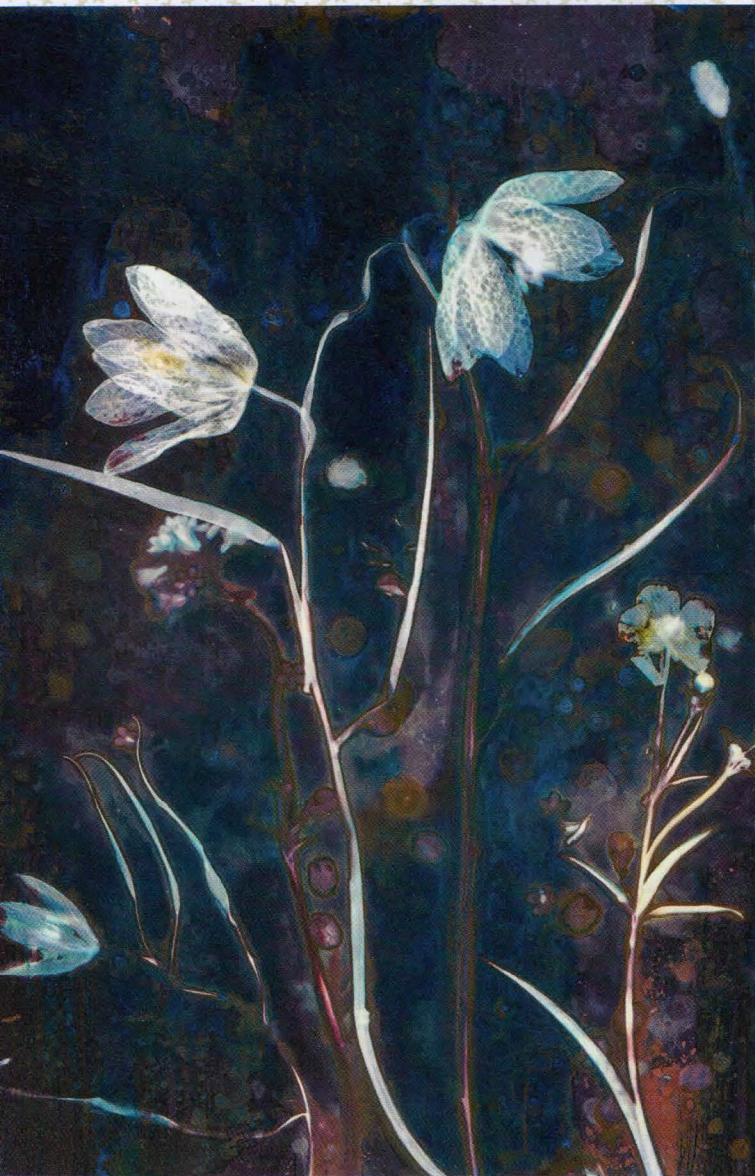
Loiremonding

Europees is dit bolgewas ook een zeldzaamheid. In de monding van de Loire in Frankrijk bloeien ze in groten getale. Albert Corporaal heeft in zijn leven heel wat excursies geleid naar de Franse kievitsbloemenlanden. Om collega's in het natuurbeheer te inspireren en te motiveren om het deze rivierplant naar de zin te maken. Vandaag geen Frankrijk, maar Zwartewaterland. De Brommert is het grootste kievitsbloemenreservaat van ons land met naar schatting twaalf miljoen bloemen. Albert heeft een jongensachtige uitstraling en pretoogjes zodra hij over zijn geliefde voorjaarsbloeiër spreekt.

De kievitsbloem was in het begin van de vorige eeuw zo talrijk langs de Overijsselse Vecht en het Zwarte Water dat er sierbossen werden geplukt voor op de vaas.

"Er is altijd een mysterieus randje aan dit plantje. Kievitsbloemen doen er gemiddeld acht jaar over om tot bloei te komen. Dus als je naar deze bloeiende weide kijkt, zie je maar een zesde van wat hier daadwerkelijk aan kievitsbloemen staat."

Kieuitsbloem in de kunst

Op schilderijen met bloemstillevens uit de zestiende en zeventiende eeuw staan vaak kieuitsbloemen afgebeeld. Het inspireerde Wieneke de Leeuw (1957) uit Woudenberg om eigentijdse kunst te maken van deze bloemstillevens. “De kieuitsbloem kent een rijke geschiedenis vol symboliek. Sinds mijn jeugd ben ik al gefascineerd door dit schaarse bolgewas”, vertelt ze. Voor haar afstuderen in Photographic Design aan de Fotovakschool maakte Wieneke zogeheten chemigrammen met stillevens met de kieuitsbloem. Chemigram is een verzamelnaam voor het werken van chemische stoffen op analoog papier. Wieneke kiest voor niet-giftige stoffen, zoals azijn, olie en citroenzuur, samen met een theelepeltje cyanotype (blauwdruk) en gedroogde planten uit de omgeving van de wilde kieuitsbloem. De sappen geven mede kleur aan de vormgeving. “Dit ambachtelijke proces is best tijdrovend en intensief. Na spoelen en drogen in de donkere kamer, scan ik het beeld en bewerk ik het digitaal. Helaas is er nog geen manier gevonden om deze chemigrammen te fixeren, zonder structuur en kleurverlies. Daarom worden ze in het donker bewaard, maar kunnen de scans wel afgedrukt worden.” Ze exposeerde onder meer in de Hortus Botanicus in Leiden. “De structuren op de afbeeldingen verwijzen naar de vlekken op pagina’s van oude herbaria. Deze moderne bloemstillevens hebben een warme, authentieke sfeer. Ik vind het belangrijk om de geschiedenis van de kieuitsbloem op deze manier vast te leggen, zodat dit bloempje gewaardeerd en gezien blijft worden.”

Voor meer informatie: www.wienekedeleeuw.nl

Bij Albert kwam de liefde voor de kieuitsbloem al op jonge leeftijd tot wasdom. Hij groeide op in Zwartsluis aan het Zwarte Water. “Op de lagere school begon ik met het natekenen van planten en dieren. Toen ik ecologie ging studeren stelde ik me de vraag: waarom staan die kieuitsbloemen uitgerekend hier in de buurt met zoveel en vrijwel nergens anders?”

Zijn wetenschappelijke grondigheid leidde ertoe dat hij er een levenswerk van maakte om de geheimen van de kieuitsbloemen te ontrafelen. Hij schreef er een boek over met de titel *Kieuitsbloem: bergplant aan zee*. “Omdat die plant er maar een paar weken is, moest ik mijn onderzoek telkens uitsmeren over meerdere jaren en nu zijn we vijftig jaar verder. Zoals het een goede wetenschapper betaamt, heb ik nog steeds veel nieuwe vragen.”

Behalve nieuwe vragen kreeg Albert ook antwoorden. Hij deed een paar opvallende ontdekkingen. De eerste

was de rol van hommels in de bestuiving. Of beter gezegd hommelmkoninginnen, want alleen die sluiten een lucratief huwelijk met kieuitsbloemen. “Voor een veldproef heb ik kooien geplaatst met en zonder hommels. De kooien met hommels leverden honderd procent bevruchte kieuitsbloemen op. En wat opviel: bestoven kieuitsbloemen waren fitter en vitaler dan niet bestoven kieuitsbloemen. Ze worden minder snel ziek van de bodemschimmel pythium. De proeven toonden aan dat het de hommel is die op de een of andere manier voor bescherming zorgt van de plant.”

Knipperlichten

Alberts meest recente ontdekking gebeurde toevallig. “Ik wilde weten hoe hommels de kieuitsbloemen weten te vinden, want de klokjes hangen naar beneden en zien er niet al te welkom uit voor insecten.” Tijdens een bezoek aan een TNO-laboratorium voor het ministerie van Defensie stuitte hij op iets gekks. “Ik had een doos met kieuitsbloemen en ik wilde testen wat speciale lichtomstandigheden doen met de bloemen. Het eind van het liedje was, we vonden niets. Ik stond te balen.

Uit verveling stond ik met een kievitsbloem te spelen. Plots zagen we in het donker een soort oplichting, omdat de bloem reageerde op de camera met uv-licht. Er was een reflectie. Toen ontdekten we een lichtweerskaatsing aan de binnenkant van de bloem. En daarmee ontrafelden we het geheim hoe hommels hun weg vinden naar de binnenkant van de bloeiende bloemen. De binnenkant van de bloem weerkaatst zonlicht. Dat is maar een paar procent, maar dat kan die hommel zien als ie over de velden vliegt. Hommels zien kleuren anders dan wij. Voor dat beest is een veld met bloeiende kievitsbloemen eigenlijk een zee met knipperlichtjes. Hoe beter dat knippen tot stand komt, hoe meer de hommel wordt gelokt naar de bloem. Zo van: 'Je moet bij mij zijn, want ik heb het meeste te bieden.' De beloning bestaat eruit dat de bloem niet ziek wordt."

Vitaal bejaardenhuis

In ons land is de wilde kievitsbloem hard achteruit gegaan. Vandaag de dag is het plantje teruggedrongen tot een paar reservaten in Overijssel: langs het Zwarte Water, de Overijsselse Vecht en de IJssel. Er zijn ook een paar enclaves wilde kievitsbloemen te vinden in de buurt van Mijdrecht, Nieuwkoop, Utrecht en Groningen. De paarse vroegbloeiers wapperen in de wind langs het Zwarte Water en kleuren fraai in het voorjaarslicht. Zo op het oog ziet het er glansrijk uit. Een uitgestrekt weilanden vol bengelende paarse lampionnetjes. In de verte de kerktoeren en de oude windmolen van Hasselt. Een paar grote elektriciteitsmasten ontsieren het landschap; het doet niet af aan de bloemige rijkdom. Maar er ligt wel een gevaar op de loer, legt Albert Corporaal uit. "Als je in detail kijkt, zie je dat bij deze bloemen de jeugd niet de toekomst heeft. Jonge planten vind je steeds minder. Er is iets aan de hand met de voortplanting. Dat komt volgens mij vooral doordat de bodem te schraal

'Als je naar *deze bloeiende weide* kijkt, zie je maar een zesde van wat hier daadwerkelijk aan kievitsbloemen staat'

is. Er zitten te weinig voedingsstoffen in de grond. Dat zijn langzame processen, maar het gaat gestaag de verkeerde kant op. Wat je nu ziet is eigenlijk een mooi vitaal bejaardenhuis."

Corporaal bepleit herinvoering van een ouderwetse boerenmethode: handmatig aanbrennen van ruwe stalmest. "In het natuurbeheer is dit vloeken in de kerk, maar ik voer er toch een pleidooi voor. Ik denk dat we het taboe op bemesten in natuurlijke hooilanden moeten verbreken. In de juiste dosering is mest een verrijking voor de natuur. Je krijgt er pieren van en een betere bodemsamenstelling. En dat is gunstig voor de kievitsbloemen."

Hoogwater

Staatbosbeheer – beheerder van de meeste kievitsbloemenlanden in Overijssel – is hier niet voor te porren.

"Deze discussie snijdt geen hout", zegt boswachter Jeroen Bredenbeek. Hij trekt de bevindingen van Corporaal in twijfel. "Er zijn geen signalen dat de kievitsbloemen zich niet voldoende zouden verjongen als gevolg van voedselarmoede. Het is wel zo dat er op De Brommert een klein deel is dat niet meer zo frequent onder water komt met overstromingen en dat de vegetatie daar wat schraler wordt. Dus de bloemen zijn gebaat bij een jaarlijks hoogwater en niet zozeer bij koemest."

Jeroen ziet juist dat het de kievitsbloem voor de wind gaat in terreinen waar het beheer op deze zeldzame bloemen is afgestemd. "De kievitsbloemen nemen alleen maar toe in onze terreinen, bij een beheer van alleen maar hooien, of hooien met naweiden door natuurvee." Als wetenschapper vindt Albert Corporaal het jammer dat Staatbosbeheer zich doof houdt voor zijn oproep tot bemesting. Ondertussen wijst hij op witte exemplaren te midden van de paars bloemenklokjes. Ze zien eruit als albino's. Nee, dat zijn het niet, zegt de ecooloog. "Wit heeft vermoedelijk iets met inteelt te maken. Als er te veel witte bloempjes zijn, moet je opletten, want dan loop je het risico dat het bloempje zichzelf onvoldoende verjongt." 🐝

